

ОГЛЯД МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВНУТРІШНЬОБАНКІВСЬКОГО ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ

А.В. Шаповалов, Ощадбанк, м. Київ

В сучасних економічних умовах розвитку банківських систем різних країн світу процес управління ліквідністю банківських інститутів забезпечується як на макрорівні, через вплив регулятивних функцій урядів та центральних банків, так і на мікрорівні – через саморегулювання в кожному окремому банку.

Значний інтерес до управління ліквідністю банківських інститутів з боку держави пояснюється функціями, які притаманні цьому процесу:

- 1) задоволення попиту на кредити;
- 2) задоволення побажань вкладників вилучити депозити;
- 3) демонстрація надійності та стійкості банку на ринку, де панує тенденція уникання ризику (ця функція ліквідності обумовлює довіру суб'єктів ринку до банку, що забезпечує можливість доступу в необхідні терміни до ліквідних коштів за прийнятною ціною);
- 4) надання можливості банку відповідати по пріоритетних зобов'язаннях, незалежно від формальності зобов'язань, щодо надання кредитів. Зазначена функція забезпечує нову концепцію банківської діяльності, яка передбачає встановлення довгострокових відношень з клієнтами, що базуються на формальній та неформальній основі, та обумовлює можливість виникнення зобов'язань по майбутньому кредитуванню постійних клієнтів та відмови у забезпеченні потреби у ліквідних коштах інших клієнтів, з якими у банка нестійкі стосунки;
- 5) запобігання неефективному та неприбутковому продажу активів, що має місце при терміновому їх продажу для забезпечення необхідного рівня ліквідності;
- 6) зниження розміру премій за ризик несплати по залучених коштах. Зазначена функція передбачає забезпечення іміджу банку як надійного та стійкого до кризи ліквідності, що дає можливість забезпечити зниження відсоткової ставки по коштах, які залучаються, за рахунок зменшення надбавки за ризик неповернення або несплати;
- 7) зниження розмірів використання ресурсів центрального банку країни для забезпечення ліквідності, що дає змогу уникнути надмірного контролю з боку контролюючих органів центрального банку [1, 3].

Розмежування рівнів управління ліквідністю банківських інститутів пояснюється впливом на діяльність банку та на рівень його ліквідності факторів різного порядку, що контролюються менеджментом банку. Цим пояснюється існування мікрорівня регулювання і зовнішніх факторів, що знаходяться поза впливом діяльності банку та його управління. Існування цих факторів пояснює значний вплив державних органів управління та контролю на процес управління ліквідністю комерційних банків.

Центральні банки та органи банківського нагляду багатьох країн світу управляють ліквідністю комерційних банків через рекомендації або

зобов'язання комерційних банків підтримувати коефіцієнти ліквідності на відповідному рівні, який має назву нормативу ліквідності.

Так, у Великобританії існує лише один нормативний показник ліквідності, за яким банки звітують перед центральним банком Англії щомісячно. У Німеччині для контролю за рівнем ліквідності комерційних банків Бундесбанк та його контролюючі органи використовують три показника ліквідності з щомісячною звітністю по їх розмірах [4]. Центральний банк Франції встановив два нормативних показника ліквідності, підтримання рівня яких є обов'язковим для комерційних банків країни, звітність по ним здається щоквартально. Більш складною системою контролю ліквідності банків є система, що функціонує в Швейцарії. Вона базується не на жорстких директивних значеннях коефіцієнтів ліквідності, а на дотриманні співвідношень між статтями пасивів, що є легко затребуваними, та ліквідними активами [4].

В Україні Національний банк для контролю за ліквідністю комерційних банків встановив ряд директивних показників ліквідності їх балансу, які пізніше доповнилися та були закріплені законодавчо. Але треба погодитись із справедливою думкою деяких економістів [2], які вважають, що кількісне співвідношення статей балансу банку не розкриває реального рівня його ліквідності, адже не враховує майбутню можливість залучення коштів з грошового ринку.

З таким підходом погоджуються і центральні банки деяких країн. Так, в США не існує директивних норм та методик розрахунку показників ліквідності, а їх вибір та рівень є завданням менеджерів кожного банку. Таке становище пояснюється існуванням та активним використанням стратегії управління ліквідністю на основі управління пасивами [1]. Підтвердженням цього тезису є те, що деякі банки США забезпечують свої потреби в ліквідних коштах лише за рахунок залучених коштів і не використовують активи як інструмент забезпечення ліквідності. Таким чином, уся відповідальність за ліквідність банку лягає на плечі його менеджерів.

Враховуючи напрямки політики Національного банку України в сфері регулювання банківської діяльності, одним з яких є сприяння удосконаленню внутрішньобанківських систем управління ліквідністю та більш ефективному їх використанню. Цікавим, на нашу думку, буде аналіз існуючого в розвинутих країнах досвіду по управлінню цими процесами.

Визначимо процес управління ліквідністю як процес створення можливостей доступу до коштів, що можуть бути залучені за розумною ціною, і як необхідний час для виконання взятих зобов'язань та здійснення активних операцій. Беручи до уваги фактори впливу на рівень ліквідності, зазначені вище, необхідно відмітити, що ліквідність банку є динамічним показником, який формується поступово і знаходиться під постійним впливом різних факторів та тенденцій, а отже процес управління ліквідністю банку також повинен носити характер постійності та обліку усіх релевантних факторів впливу та тенденцій їх змін.

За весь термін роботи банківських менеджерів у сфері управління ліквідністю сформувалися основні напрямки цього процесу, які в економічній літературі, наприклад [2], умовно ділять на чотири блоки:

- 1) визначення пріоритетів та цілей управління ліквідністю, стратегії управління ліквідністю. Кожен банк визначає пріоритети управління ліквідністю зважаючи на власні цілі та можливості забезпечення запланованого рівня ліквідності та прибутковості, однак слід зазначити тенденцію переходу процесу управління із сфери вищого пріоритету на місце допоміжного механізму, який забезпечує необхідні розміри грошових коштів для процесу кредитування та повернення запозичених коштів у необхідні терміни;
- 2) контролювання діяльності усіх підрозділів банку, що відповідають за використання та залучення коштів, а також координування діяльності по управлінню ліквідністю з діяльністю зазначених підрозділів. Насамперед, метою такої координації та контролю є забезпечення процесу управління ліквідністю своєчасною інформацією щодо розмірів та термінів залучення та використання грошових ресурсів банку;
- 3) планування та прогнозування припливів і відтоків грошових коштів у значних розмірах. Це дасть можливість уникнути значного дефіциту або надлишку ліквідних коштів, що може призвести до кризи ліквідності або неефективного використання існуючих ресурсів банку. Однією із складових цього блоку роботи менеджера по управлінню ліквідністю є тісна співпраця з основними та найбільшими клієнтами банку;
- 4) постійний аналіз потреб банку в ліквідних коштах та рішень щодо їх розміщення з метою запобігання дефіциту та надлишку грошових коштів для уникнення неефективного використання зазначених коштів та збитків, пов'язаних з необхідністю позик та реалізації активів у випадку кризи ліквідності.

Менеджер по управлінню ліквідністю постійно отримує інформацію щодо зміни в розмірі залучених та використаних коштів, тому процес аналізу потреб в ліквідних коштах є безупинним, а менеджери банків повинні володіти різними методами оцінки показника потреби банку в ліквідних коштах. Однак визначальним фактором в управлінні ліквідністю банку є та стратегія роботи, яку обрав банк, саме від неї будуть залежати як методи управління, так і методи контролю ліквідної позиції банку. Крім того, кожен банк вирішує проблему розмірів резервів ліквідних коштів та цінних паперів по-своєму, в залежності від рівня ризику, на який він готовий погодитися.

У світовій практиці за довгий час існування банківських систем були розроблені наступні загальні стратегії управління ліквідністю банків:

- 1) забезпечення ліквідності за рахунок розміщення активів у короткострокових кредитах (стратегія комерційних позик);
- 2) забезпечення ліквідності за рахунок активів (управління ліквідністю через управління активами або трансформація активів);

- 3) забезпечення ліквідності за рахунок взаємоузгодження графіка погашення кредитів та майбутніх доходів позичальників (стратегія очікуваного доходу);
- 4) використання позикових коштів для забезпечення необхідного рівня ліквідності (управління ліквідністю через управління пасивами);
- 5) збалансоване управління ліквідністю (управління ліквідністю через управління активами і пасивами).

В літературі [4] стратегія комерційних позик з'явилася за часів колоніалізації США і була провідною до кінця 30-х років минулого століття. Сутність процесу забезпечення ліквідності у відповідності до цієї стратегії полягає в розміщенні активів банку у надійні короткострокові позики, які повертаються вчасно за умов нормального стану ділової активності. Таким чином банк зможе з легкістю спрогнозувати строки та суми повернення кредитів і терміни та суми видачі нових позик, а також терміни виконання зобов'язань, що дозволить вирішити основну проблему управління ліквідністю банку – невідповідності між строками та сумами пасивів банку і строками та сумами активів банку. Але цій стратегії притаманні значні недоліки:

- 1) припущення своєчасності повернення усіх виданих кредитів, тобто не враховуються здобутки теорії економічного циклу, що свідчать про існування періодів спаду та кризи, коли ланцюг “гроші – товарні запаси – реалізація – дебітори – гроші” неминуче порушується. А це приводить до труднощів з поверненням позик та виплатою процентів по них;
- 2) ігнорування стабільності банківських вкладів, тобто неприйняття їх як можливого інструменту управління ліквідністю банку;
- 3) ігнорування потреб економіки, що розвивається, тобто концентрування на короткострокових кредитах не припускає можливості інвестування коштів як в реальні проекти, так і в інші довгострокові активи;
- 4) ігнорування інших активів як можливих інструментів забезпечення ліквідності.

Стратегія трансформації активів також є одним з найстаріших засобів забезпечення ліквідності банку. Сутність цієї стратегії полягає у накопиченні ліквідних коштів у вигляді ліквідних активів, а при виникненні потреби у ліквідних коштах активи вибірково реалізуються, що забезпечує попит на ліквідні кошти, тобто ліквідні кошти поступають від трансформації негрошових активів в готівкові кошти. Ця стратегія висуває наступні вимоги до ліквідних активів:

- вони повинні мати свій ринок, який забезпечить швидку їх трансформацію в готівкові кошти;
- вони повинні мати стабільний рівень цін, тобто ринок повинен приймати ці активи без значних змін цін на них;
- вони повинні бути зворотні, тобто повинні забезпечувати відшкодування початкових інвестицій з мінімальним рівнем ризику.

Стратегія управління ліквідністю через управління активами в світовій практиці використовується невеликими банками, при цьому вважається, що вона є найменш ризикованою (але й найменш прибутковою).

До недоліків цієї стратегії можна віднести:

- 1) обмеженість списку активів, що відповідають вимогам ліквідності, тобто є ліквідними, а це значно обмежує її використання, особливо в країнах з досить нестабільними ринками цінних паперів, до яких можна віднести і Україну;
- 2) велика залежність показника ліквідності активів від рівня попиту на них, що також обмежує список ліквідних активів і можливість використання цієї стратегії;
- 3) велика вартість зазначеної стратегії, адже банк втрачає свої майбутні доходи, які він міг би отримати навіть від високоліквідних активів у випадку, коли вони не були б продані, крім того продаж активів супроводжується виплатами комісійних брокерам по операціях з цінними паперами;
- 4) погіршення стану балансу банку, оскільки високоліквідні кошти – завжди низькоризикові, а їх наявність на рахунках банку свідчить про його високу фінансову надійність та стійкість;
- 5) зниження норми доходів від сукупного портфелю банківських активів, при існуванні в ньому великої частки ліквідних (низькоризикових і низькодоходних) активів.

В подальшому розвиток отримала стратегія очікуваного доходу, її використання в банківській справі в 50-х роках призвело до виникнення амортизаційних кредитів, а також диверсифікованих по строках інвестиційних портфелів банків. Прихильники цієї стратегії стверджують, що планувати ліквідність необхідно на основі графіку погашення кредитів, в основі яких лежать майбутні доходи позичальника. Таким чином, основною складовою кредитного портфелю повинні бути кредити з щомісячними платежами в рахунок погашення основного боргу та відсотків по ньому – це забезпечить ліквідність банку, адже менеджери з легкістю зможуть прогнозувати строки та суми як надходжень, так і використання коштів за рахунок регулярності потоків готівкових коштів. Основними недоліками стратегії очікуваного доходу є:

- 1) проблемність формування портфелю кредитів з тих з них, що припускають щомісячні виплати основного боргу та відсотків по ньому, особливо за умов, коли інші банки теж орієнтуються на цю стратегію і конкурують за зазначені кредити;
- 2) спроби банків у рамках зазначеної стратегії прискорити потоки надходжень за рахунок продажу чи позичання активів до наступу терміну їх погашення, що приводить до зросту залежності стану банків від відсоткової ставки;
- 3) зниження норми доходів від сукупного портфелю банківських активів, адже низькоринкові кредити є низькодоходними;
- 4) ігнорування інших інструментів забезпечення ліквідності як активів, так і пасивів.

Усі вказані недоліки, а також сприятлива економічна ситуація в 60-х та 70-х роках спричинили появу більш ризикової стратегії управління ліквідністю, що забезпечувала більш високий рівень доходності усього портфелю

банківських активів. Це – стратегія управління пасивами або стратегія управління покупною ліквідністю. Сутність її полягає у покритті очікуваного попиту на ліквідні кошти за рахунок позики коштів, що швидко реалізуються, в необхідній кількості. Така стратегія дозволяє використовувати позики високоліквідних коштів тільки у випадках існування в них необхідності, а інструментом, що регулює кількість та вартість коштів, які позичаються, є рівень ставки відсотків.

Таким чином, у світовій банківській практиці напрацьовано достатньо велику кількість підходів до управління ліквідністю банків. Вибір конкретної стратегії залежить від багатьох факторів і, насамперед, від рівня ризику, на який готовий піти банк. В рамках кожної із стратегій існує широке коло методів визначення потреб банку в ліквідних коштах та методів визначення його ліквідної позиції, але їх розгляд виходить за межі нашої статті і тому не приводиться. Наприкінці зазначимо, що концепція комплексного підходу до управління ліквідністю банку на сьогоднішній день не здобула значення практичної методології, поясненням цьому може бути складність реалізації теоретичних розробок та недостатній рівень підготовки банківських кадрів.

Список літератури

1. Банковское дело / Под ред. О.И. Лаврушина. – С.: “Финансы и статистика”, 2002. – 667 с.
2. Роуз Питер С. Банковский менеджмент: Пер. с англ. 2-го изд. – М.: Дело, 1997. – 768 с.
3. Синкли Дж. мл. Управление финансами в коммерческих банках: Пер. с англ. 4-го переработанного изд. под ред. Р.Я. Левиты, Б.С. Пискера. – М.: Catallaxy, 1994. – 820 с.
4. Фетисов Г.Г. Устойчивость коммерческого банка и рейтинговые системы ее оценки. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 168 с.